

Amos Oz
Priča o ljubavi i tmini

prevela s hebrejskog
Andrea Weiss Sadeh

Fraktura

Naslov izvornika *A Tale of Love and Darkness*

© Amos Oz 2002

© za hrvatsko izdanje Fraktura 2009.

© za prijevod Andrea Weiss Sadeh i Fraktura 2009.

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez prethodnog dopuštenja nakladnika.

ISBN 978-953-266-070-8

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 705739

Rodio sam se i odrastao u malenu stanu u prizemlju niskih stropova od tridesetak četvornih metara. Moji su roditelji spavali na kauču na razvlačenje, koji bi im svake večeri ispunio sobu od zida do zida kad bi se rastvorio. Nakon jutarnjeg buđenja sklopili bi taj kauč gurnuvši dio u dubinu, sklonili posteljinu u mrak donje ladice, okrenuli madrac, zatvorili, zagladili, preko svega prostrli svijetlosivi prekrivač, rasuli nekoliko jastučića s orijentalnim vezom, uklonili svaki trag svoga noćasnog spavanja. Tako im je soba služila i kao spavaonica i kao radna soba i kao knjižnica i kao blagovaonica i kao soba za goste.

Preko puta te sobe bio je moj sobičak, zelenkast, s debelim, trbušastim ormarom za odjeću koji je ispunjavao pola prostora. Hodnik, mračan i nizak, pomalo vijugav, sličan tunelu zatvorskih bjegunaca, spajao je kuhinju i sanitarni čvor s dvije male sobe. Slaba žarulja zarobljena u željeznom kavezu prolijevala je i za dana na taj hodnik mutno polusvjetlo. Bio je samo jedan prozor u sobi mojih roditelja i jedan prozor u mojoj sobi, oba su, osigurana željeznim kopcima, kroz žmirkanje kapaka grčevito gledala prema sjeveru, no vidio se samo prašni čempres i ograda od neobrađena kamena. Kroz prozorčić s rešetkama virile su naša kuhinja i kupaonica u malo zatvorsko dvorište opasano visokim zidovima i popločeno betonom, dvorište u kojem je u nedostatku sunca venuo i umirao blijedi geranij zasađen u hrđavoj limenci od maslina. Na daskama prozorčića kod nas su uvijek stajale staklenke,

i u njima ukiseljeni krastavci, kao i tvrdoglavi kaktus ukopan u zemlju napukle vaze koja je obavljala dužnost lonca za cvijeće.

Bio je to zapravo suterenski stan, prizemlje zgrade bilo je uklesano u padinu planine. Ta je planina bila naš susjed iza zida – težak, zatvoren i bezglasan susjed, vremešna i melankolična planina s navikama starog neženje koji uvijek održava potpunu tišinu, tako pristojna planina, zimska, koja nikad ne pomiče namještaj, ne prima goste, ne buči i ne smeta, no kroz naše zajedničke zidove uvijek su prodirali, kao lak i uporan miris plijesni, hladnoća, mrak, tišina i vlaga našeg turobnog susjeda.

Zbog toga je kod nas tijekom cijelog ljeta pomalo bila zima.

Gosti su govorili – kod vas je tako ugodno u dane vrućega istočnog vjetra, tako hladovito i svježje, baš prohladno, no kako se snalazite zimi? Što, zidovi vam ne navlače vlagu? Nije li ovdje zimi malčice depresivno?

Kod nas su knjige ispunile cijelu kuću – moj je otac znao čitati šesnaest ili sedamnaest jezika, a govoriti jedanaest (sve s ruskim naglaskom). Moja je majka govorila četiri ili pet jezika i čitala sedam ili osam. Međusobno su govorili ruski i poljski kad nisu htjeli da ih razumijem (većinu vremena nisu htjeli da ih razumijem). Kad je jednom majka pogriješila i u mojoj prisutnosti izgovorila psovku na hebrejskome umjesto na stranom jeziku, otac ju je prekorio na bijesnome ruskom: “Što s tobom?! Vidiš malčičk rjedom s nami!” Zbog kulturnih obzira uglavnom su čitali knjige na njemačkome i engleskome, iako su noću zacijelo sanjali snove na jidišu. No mene su naučili samo hebrejski, možda su se bojali da će me znanje jezika izložiti iskušenjima prekrasne i fatalne Europe.

Na vrijednosnoj ljestvici mojih roditelja, što je nešto bilo više zapadnjački, bilo je i kulturnije – Tolstoj i Do-

stojevski bili su bliski njihovim ruskim dušama, no ipak mi se čini da im se Njemačka, usprkos Hitleru, činila kulturnijom od Rusije i Poljske, a Francuska više od Njemačke. Engleska je u njihovim očima bila više od Francuske. Što se tiče Amerike, tu nisu bili baš sigurni – tamo su naime pucali na Indijance, pljačkali poštanske vlakove, zgrtali zlato i otimali djevojke.

Za njih je Europa bila zabranjena obećana zemlja, čaroban prostor zvonikâ i trgova popločenih četvrtastim kamenjem iz davnina, uličnih tramvaja i mostova i crkvenih tornjeva, prekrasnih zaselaka, ljekovitih izvora, šuma, snjegova i pašnjaka.

Riječi “koliba”, “pašnjak”, “guščarica” mamile su me i budile osjećaje cijelog mog djetinjstva. U njima je bio čulan miris pravoga svijeta, spokojnoga, dalekog od prašnih plehnatih krovova, ledina s metalnim otpadom i trnjem, i sprženih padina Jeruzalema koji se guši pod usijanim bremenom ljeta. Bilo je dovoljno da šapnem “pašnjak” – i već bih čuo dolazak krava sa zvoncima oko vrata i bujicu potoka. Zatvorenih očiju gledao bih bosonogu guščaricu koja mi je bila do bola seksi još prije no što sam išta znao.

Za nekoliko godina doznao sam da je Jeruzalem pod britanskom vlašću, dvadesetih, tridesetih i četrdesetih godina, bio čudesan grad kulture – u njemu su prebivali veliki trgovci, glazbenici, znanstvenici i književnici: Martin Buber i Geršom Šolem i Agnon i još mnogi istaknuti istraživači i umjetnici. Katkad, dok bismo prolazili Ulicom Ben Jehuda ili Avenijom Ben Maimon, otac bi mi šapnuo: “Vidi, tamo prolazi bjelosvjetski znanstvenik.” Nisam znao što time želi reći. Mislio sam da bjelosvjetski ima veze s bolesnim nogama, jer je to često bio starac koji je nesigurna koraka pipkajući štapom tražio put odjeven i usred ljeta u teško vuneno odijelo.

Jeruzalem za kojim su čeznuli moji roditelji prostirao se dalje od naše kuće, on je bio u četvrti Rehavia, uronjen u zelenilo i zvuke glasovira, u tri ili četiri kavane s pozlaćenim visećim lusterima u ulicama Jafo i Ben Jehuda, i u dvorani YMCA, i u hotelu Kralj David, tamo bi zalazili Židovi i Arapi kulturnih prohtjeva skupa s obrazovanim i ugladenim Britancima, tamo su lebdjele snene dame izduženih vratova u plesnim haljinama, oslanjajući se na ruku gospode u tamnim odijelima, tamo su se sastajali Englezi široka duha s kulturnim Židovima i učenim Arapima, tamo su se održavali recitali, plesovi, književne večeri, čajanke i profinjeni umjetnički razgovori. I možda baš takav Jeruzalem, s visećim lusterima i čajankama, nije bio ništa drugo doli snatrenje stanovnikâ Kerem Avrahama, knjižničarâ, učiteljâ, činovnikâ i zaljubljenikâ u knjige. U svakom slučaju, on nije bio kod nas. Naša četvrt, Kerem Avraham, pripadala je Čehovu.

Za nekoliko godina, kada sam čitao Čehova (u hebrejskom prijevodu), bio sam posve siguran da je on jedan od nas. Ujak Vanja, eto, stanuje baš iznad nas, doktor Samoilenko naginjao se i opipavao me svojim širokim snažnim rukama kad sam bolovao od angine ili difterije, Lajevski sa svojom vječnom migrenom bio je majčin drugi bratić, a Trigurina smo odlazili slušati u vrijeme šabatnje jutarnje molitve u dvorani Beit Ha Am.

Zapravo, kod nas je bilo ruskih duša svih vrsta, bilo je mnogo tolstojevaca. Neki od njih čak su izgledali kao Tolstoj. Kad sam se susreo s Tolstojevim likom na smeđoj fotografiji na poledini knjige, bio sam siguran da sam ga kod nas vidio već mnogo puta, kako se mota po Ulici Malahi ili u prilazu Ulice Ovadia nepokrivene glave, sijede brade razbarušene vjetrom, pun veličajna strahopoštovanja kao otac Abraham, sijevajućih očiju, u ruci mu grana kojom se služi kao potpornjem, seljačka košulja spušta se

povrh širokih hlača, stegnuta grubim remenom na njegovim bokovima.

Svi tolstojevci naše četvrti (moji su ih roditelji nazivali “Tolstoiščikima”) bili su vatreni vegetarijanci, popravljajući svijeta, moralni propovjednici, prožeti dubokim osjećajima prema prirodi, ljubitelji čovječnosti, zaljubljenici u svako živo biće po sebi, gorljivi pacifisti i utjelovljenje želje za jednostavnim i čistim težačkim životom na selu, na poljima i u vrtovima. No nije im baš bogzna kako uspijevaao ni uzgoj skromnih lončanica, možda su ih napajali sve dok biljke nisu umrle. Možda su ih zaboravljali zalijevati. Ili je to možda bila krivnja neprijateljske britanske vlasti, koja je običavala dodavati klor u našu vodu.

Poneki tolstojevci izašli su ravno iz romanâ Dostojevskog – ispaćeni, rječiti, potiskuju nagone, žarki idealisti. No baš svi oni, i tolstojevci i dostojevskijevci, u četvrti Kerem Avraham zapravo su radili kod Čehova.

Cijeli se svijet kod nas obično nazivao “čitavsvijet”, no imao je i dodatne attribute. Prosvijetljeni. Izvanjski. Slobodni. Dvolični. Ja sam ga bio upoznao gotovo jedino preko zbirke poštanskih maraka – Danzig. Češka i Moravska. Bosna i Hercegovina. Ubangi-Sari. Trinidad i Tobago. Kenija-Uganda-Tanganjika. Čitavsvijet bio je dalek, privlačan, čudesan, ali strašno opasan i nama neprijateljski. Židove ne vole jer su pametni, oštroumni i natprosječni, no isto tako galamdžije i agresivci. Ne vole naše stečevine ovdje u zemlji izraelskoj zato što su nam jalni čak i na komadićak ove močvarne, kamenite i pustinjske zemlje. Tamo, u svijetu, svi su zidovi bili prekriveni parolama ispunjenima mržnjom: “Čifuti, marš u Palestinu”, i eto, otišli smo u Palestinu i sada se čitav svijet digao i više na nas: “Čifuti, marš iz Palestine”.

Nije samo čitavsvijet bio dalek, nego i sam Izrael – tamo, iza planina, stasala je nova rasa Židova junaka,

preplanula rasa, moćna, tiha i djelotvorna, nimalo slična Židovu iz dijaspore, nimalo slična stanovnicima Kerem Avrahama. Momci i djevojke, pioniri, čvrsti, preplanuli, tihi, koji su uspijevali od tamne noći učiniti prijatelja; koji su čak i u muško-ženskim i žensko-muškim pitanjima već probili svaku zabranu. Ničega se nisu sramili. Djed Aleksandar jednom je rekao: “Oni vjeruju da će u budućnosti to biti tako jednostavno, da će momak jednostavno moći prići djevojci i zatražiti od nje onu stvar, a možda čak djevojke neće ni čekati da on zatraži, možda će i same djevojke tražiti od momaka, kao što zatražiš da ti natoče čašu vode.” Kratkovidni ujak Becalel rekao je s uljudnim bijesom: “Ali zar to nije boljševički princip u najjasnijem svjetlu, uništiti na taj način svu tajnu i mistiku?! Odbaciti svaki osjećaj samo tako?! Samo tako pretvoriti naše ispunjene živote u čašu mlake vode?!” Ujak Nehamija odjednom je iz svoga kuta riknuo dva retka poezije koja je zazvučala kao urlik očajne životinje: “Ah, put mi se čini tako daleko, staza se grana i bježi, ah, mama, ja se krećem, no ti si tako daleko, čak mi je i mjesec bliži!...” A strina Cipora, na ruskome: “No, dosta sada. Jeste svi poludjeli? Pa dijete vas sluša!” I tako su prešli na ruski.

Ti su pioniri bili izvan našega obzorja, u Galileji, u Šaronu, u dolinama. Kršni momci vruća srca, no tihi i zamišljeni, i djevojke stasitih tijela, otvorenih srca, suzdržane, kao da već sve znaju i sve razumiju, poznaju i tebe i sve tvoje nelagode, a ipak se prema tebi odnose sa simpatijom, ozbiljnošću i uvažavanjem, ne kao prema djetetu, već kao prema čovjeku koji je kao i svi drugi ljudi, samo malo niži rastom.

Te pionirke i pioniri izgledali su mi snažni, zamišljeni, čuvali su tajnu, znali su pjevati pjesme oduševljenja i čežnje, u krugu, otvorena srca, kao i šaljive pjesme i bestidne pjesme požude, bili su sposobni za olujnu bujicu plesova

do tjelesne ogoljelosti, sposobni za osamljenost i duboka razmišljanja, za život na polju i u šatorima, za bilo koji teški posao, za “uvijek spremni na zapovijed”, “tvoji drugovi stvorili su ti mir plugovima, danas ga stvaraju iza svojih pu-ša-ka!”, “tamo kamo nas pošalju – tamo ćemo otići”, u stanju zajahati divlje konje ili široke traktore gusjeničare, znali su arapski, poznavali špilje i kamene usjke, i pištolje i ručne bombe, i usto su čitali poeziju i filozofiju, željni znanja, pokazivali su osjećaje, katkad bi međusobno razgovarali jako stišanih glasova u šatoru uza svijeću, u sitnim noćnim satima, o smislu života i izboru između ljubavi i dužnosti te nacionalne potrebe i pravde.

Katkad bih s prijateljima odlazio u tvorničko dvorište Tnuve, promatrati ih kako pristižu iz smjera mračnih planina u kamionu prepunom poljoprivrednih proizvoda, “u gruboj odjeći, s teškim cokulama”, i motao bih se oko njih da udahnem miris žetve, opijem se mirisima daljina. Tamo, kod njih, događaju se uistinu velike stvari, tamo se gradi ova zemlja i popravlja svijet, niče novo društvo, stavljaju svoj pečat na krajobraz i stečevine iz davnina, tamo krče polja i sade vinograde, tamo sastavljaju novu poeziju, tamo jašu naoružani na leđima konjâ i vatrom odgovaraju na vatru arapskih pobunjenika, tamo uzimaju čovjeka kao šaku bijedne prašine i pretvaraju ga u ratnički narod.

Potajno sam sanjao da će jednoga dana i mene uzeti k sebi. Da i mene pretvore u ratnički narod. Da se i moj život pretvori u novu poeziju, život koji je čist, ispravan i jednostavan kao čaša hladne vode u danu vrućega puštinjskog vjetra.

Iza mračnih gora bio je i ondašnji grad Tel Aviv, mjesto puno nemira iz kojega su nam stizale novine, glasovi o kazalištu i operi i baletu i kabareu i modernoj umjetnosti,

o strankama, jeka žestokih prepirki, kao i djelići iskrivljenih tračeva. Tamo u Tel Avivu bili su veliki sportaši. I tamo je bilo more, i cijelo je more vrvjelo preplanulim Židovima koji znaju plivati. A tko je znao plivati u Jeruzalemu? Tko je uopće ikad čuo da Židovi plivaju? To su bili neki posve drugi geni. Mutacija. “I čudom se rodi leptir iz crva.”

Postojala je neka skrivena, posebna čarolija u samoj riječi “Telaviv”, u mašti mi se odmah pojavljivala slika stasita mlaca, u plavoj udarničkoj potkošulji, preplanula i širokih ramena, pjesnik-udarnik-revolucionar, mladić sazdan bez grijeha, “društvenjak”, kako su ga zvali, kovrčav, nosi nemarno-kicoški kačket, puši cigarete Mattossian i stanovnik je svijeta. Svakoga dana teško radi popločujući ili žbukajući, navečer svira violinu, noću pleše s djevojkama ili im pjeva milozvučne pjesme među dinama pod punim mjesecom, a pred jutro iz tajnog skrovišta vadi pištolj ili Stan* i kradomice izlazi braniti polja i domove.

Kako je daleko bio Tel Aviv! Tijekom čitava djetinjstva bio sam u Tel Avivu najviše pet ili šest puta, otišli bismo proslaviti blagdan s tetama, sestrama moje majke. Ne samo da je svjetlost u Tel Avivu tada bila potpuno drugačija od jeruzalemske svjetlosti, kao što je drugačija i danas, nego su čak i zakoni gravitacije bili potpuno drugačiji. U Tel Avivu su hodali drugačije – skakućući i lebdeći, kao Neil Armstrong na Mjesecu.

Kod nas u Jeruzalemu uvijek su pomalo hodali kao na sprovodu, ili kao kad se zakasni na koncert, najprije vrhom cipele oprezno ispitaš teren. Nakon toga, kad već položiš stopalo, ne žuriš se pomaknuti ga, nakon dvije tisuće godina imamo otisak stopala u Jeruzalemu, pa ne-

* Marka oružja. (op. prev.)

ćemo ga valjda sada tako brzo prepustiti. Ako podignemo nogu, smjesta će doći netko drugi i uzeti nam naš komadićak zemlje, sirotinjsku ovcu. S druge strane, ako si već podigao nogu, nemoj se žuriti da je ponovo spustiš, jer tko zna kakvo leglo otrovnica tamo šuška, ljuti dušmani, grm s urotnicima. Nismo li u ove dvije tisuće godina krvlju platili svoju brzopletost, opetovano upadajući u nevolje i neprijateljske ruke zato što smo spustili nogu, a da prethodno nismo provjerili tlo. Tako se otprilike hodalo u Jeruzalemu. Ali zato u Tel Avivu! Čitav je grad bio skakavac! Ljudi su hrlili i zgrade su hrlile i ulice i trgovi i morski vjetar i pijesak i polja, pa čak i oblaci na nebu.

Jednom smo došli u Tel Aviv na Laila seder*, i ujutro sam se probudio dok su još svi drugi spavali, obukao se, izišao iz kuće i pošao se igrati na neki maleni trg na kojem je bila jedna ili dvije klupe, ljuljačka, pješčanik, tri-četiri mlada stabla na kojima su već pjevale ptice. Za nekoliko mjeseci, u vrijeme Roš hašane, opet smo se odvezli u Tel Aviv, i eto, trg više nije bio tamo. Preselili su ga, s malenim stablima i ljuljačkom i klupom i pticama i pješčanikom, na drugi kraj ulice. Zapanjio sam se, nije mi bilo jasno kako Ben Gurion i ovlaštene ustanove dopuštaju da se učini takva stvar. Pa kako? Tko to odjednom dođe i pomakne trg? Zar će sutra tako pomaknuti Maslinsku goru, Davidovu kulu? Premjestiti Zid plača?

Kod nas su o Tel Avivu govorili sa zavišću i svisoka, s divljenjem, i pomalo s tajnovitošću, kao da je Tel Aviv skriveni i vitalni projekt židovskoga naroda, projekt o kojem je bolje ne govoriti previše i priljubiti uši uza Zid plača, jer mrzitelji i neprijateljski agenti vire odasvud.

Tel Aviv – more, svjetlost, modrina, pijesak, skele, Oel-Šem, kiosci na avenijama, bijeli hebrejski grad, jednostav-

* Svečana večera kojom počinje Pasha. (op. prev.)

nih linija, niče iz polja i pješčanih dina. Ne samo mjesto za koje kupiš kartu i odvezeš se Egedovim autobusom nego jedan čitav drugi kontinent.

Dugi niz godina imali smo ustaljeni dogovor da se čujemo telefonom s obitelji u Tel Avivu. Jednom u tri-četiri mjeseca telefonirali bismo im, jer kao ni oni, ni mi nismo imali telefon. Najprije bismo poslali pismo teti Haji i tetku Zvijiu u i njemu napisali da ćemo devetnaestoga ovoga mjeseca, u srijedu, jer srijedom Zvi već u tri završava s poslom u Kupat Holimu*, u pet telefonirati iz svoje u njihovu ljekarnu. Pismo bismo bili poslali dugo prije toga, i onda bismo čekali odgovor. U povratnom bi nam pismu teta Haja i tetak Zvi potvrdili da im srijeda, devetnaesti ovoga mjeseca, svakako odgovara i da će nas, naravno, čekati u ljekarni malo prije pet sati, i da se ne brinemo ako to bude i nakon pet, jer oni, u svakom slučaju, neće pobjeći.

Ne sjećam se jesmo li oblačili bolju odjeću u čast odlaska do ljekarne, u čast telefonskog poziva u Tel Aviv, no ne bi me čudilo da jesmo. To je bio svečan čin. Već u nedjelju moj bi otac rekao mojoj majci: “Fania, sjećaš se da ovaj tjedan razgovaramo s Tel Avivom?” U ponedjeljak bi moja majka rekla: “Arie, prekosutra nemoj doći kasno, da ne bi bilo komplikacija.” A u utorak bi oboje reklo meni: “Amos, nemoj nam slučajno spremiti neko iznenađenje, čuješ li, da nam se nisi slučajno razbolio, čuješ li, da se slučajno ne prehladiš ili ne padneš do sutra poslijepodne.” Večer prije rekli bi mi: “Idi ranije spavati, da sutra imaš snage za telefonski razgovor, ne želim da im tamo zvučiš kao da nisi ništa jeo.”

Tako su oni gradili uzbuđenje. Stanovali smo u Ulici

* Ured za zdravstveno osiguranje. (op. prev.)

Amos, pet minuta lagana hoda udaljeni od ljekarne u Ulici Cfania, no otac bi već u tri sata rekao: “Nemoj sada ništa počinjati, da ne bi poslije bila u gužvi.”

“Za mene se ne trebaš brinuti, ali ti, s tim svojim knjigama, nemoj slučajno skroz smetnuti s uma.”

“Ja? Da zaboravim? Pa ja sam taj koji gleda na sat svakih pet minuta. A i Amos će me podsjetiti.”

Eto, tek mi je pet ili šest godina, a već na mene stavljaju povijesnu odgovornost. Ručni sat nisam imao, i nisam ga ni mogao imati, pa sam stoga svaki čas jurio u kuhinju da vidim što kaže zidni, i kao odbrojavač svemirske letjelice objavljivao bih. Još dvadeset pet minuta, još dvadeset, još petnaest, još deset i pol minuta – i kada bih bio rekao još deset i pol minuta, svi bismo ustali, dobro zaključali kuću i sve troje krenuli bismo na put, gore do trgovine kućnih potrepština gospodina Oстера, desno u Ulicu Zaharia, koja se penje u Ulicu Malahi, desno u Ulicu Cfania, i nakon ulaska u ljekarnu smjesta bismo rekli: “Lijep pozdrav, gospodine Haineman, kako ste? Došli smo telefonirati.”

On je, naravno, znao da ćemo u srijedu doći telefonirati rođacima u Tel Aviv, i također je znao da Zvi radi u Kupat Holimu, i da Haja ima ozbiljnu poziciju u savjetovaništu za radnice, i da će Jigal biti sportaš kad naraste, i da su oni dobri prijatelji Golde Meirson i Miše Kolodnija, kojeg ovdje zovu Moše Kol, no usprkos svemu podsjetili bismo ga: “Došli smo nazvati rođake u Tel Aviv.”

Gospodin Haineman rekao bi: “Da. Svakako. Molim vas, sjednite” i ispričao nam svoj uobičajeni telefonski vic: – jednom na cionističkom kongresu u Zürichu, iz pokrajnje sobe izbila je strahovita dernjava. Berl Loker upitao je Hercfelda što to ima biti, a Hercfeld mu je uzvratio da to drug Rubačov upravo razgovara s Ben Gurionom u Jeruzalemu. Razgovara s Jeruzalemom, zapanjio se Berl Loker, pa zašto se onda ne posluži telefonom?

Tata bi rekao: “Sada ću nazvati.” A mama: “Sad je još prerano, Arie. Ima još nekoliko minuta.” A on bi rekao: “Da, ali dok dobijemo vezu” (onda još nije bilo direktnog poziva). A mama: “Ali što će biti ako dobijemo vezu odmah, isti čas, a oni još uvijek nisu tamo?” Tata bi odgovorio: “U tom ćemo slučaju jednostavno pokušati ponovo.” A mama: “Ne, oni će se zabrinuti, mislit će da su nas propustili.”

I dok su se oni prepirali, približavalo se pet sati. Tata bi podigao slušalicu, stojeći, a ne sjedeći, i rekao operaterki: “Dobar vam dan, gospodo. Zovem Tel Aviv 648” (ili nešto slično. Onda smo još bili u troznamenkastom svijetu). Katkad bi se dogodilo da operaterka kaže: “Molim vas, pričekajte, gospodine, još par trenutaka, upravo razgovara upravitelj pošte.” Ili gospodin Siton. Ili gospodin Našašibi. I malo bi nas uhvatila panika, jer što će sada biti? Što će tamo misliti o nama?

Doslovce sam mogao vidjeti tu jedinu žicu koja povezuje Jeruzalem s Tel Avivom i preko njega – s čitavim svijetom. Ta žica vijuga kroz divljinu, stjenovitu zemlju, između planina i uzvisina, i mislio sam kako je to veliko čudo. I drhtao: “Što ako noću dođu zle zvijeri i pojedu žicu? Ili je presijeku zločesti Arapi? Ili u nju ude kiša? Ako plane trnje? Tko će znati? Tamo vijuga ta tanašna žica, ranjiva, bez čuvara, prži se na suncu, tko će znati.” Preplavio bi me osjećaj zahvalnosti prema ljudima koji su rastegnuli tu žicu, srčani, hitrih ruku, pa nije to tako jednostavno, rastegnuti žicu od Jeruzalema do Tel Aviva, iz iskustva sam znao koliko im je bilo teško, jednom smo provlačili žicu od moje sobe do sobe Eliahua Fridmana, sve u svemu udaljenost od dvije kuće i dvorišta, obična žica, ali bio je to pravi podvig, na putu drveće, susjedi, spremište, ograda, stube, grmlje.

Nakon što bi malo pričekao, tata bi procijenio kako su upravitelj pošte ili gospodin Našašibi završili razgovor,

opet bi podigao slušalicu i rekao operaterki: “Oprostite, gospođo, čini mi se da sam prije molio da razgovaram s Tel Avivom 648.” A ona bi rekla: “Zapisala sam to već, gospodine. Molim vas, pričekajte.” (Ili: Molim vas, malo strpljenja.) Tata bi rekao: “Čekam, gospođo, naravski da čekam, no čekaju i ljudi s druge strane.” Tako bi joj uljudno dao do znanja da smo mi kulturni ljudi, no da i naše suzdržavanje i ustručavanje imaju granice. Istina da smo mi dobro odgojeni ljudi, ali nismo ni naivci; nismo stoka za klanje. Ta predodžba da se na Židovima svatko može izivljavati i činiti im sve što mu padne na um, ta je predodžba zauvijek mrtva i nestala.

A onda bi najednom zazvonio telefon tamo u ljekarni, i to je uvijek bio zvuk od kojeg bi poskočilo srce, prošli trnci niz leđa, čaroban trenutak, i razgovor bi zvučao otprilike ovako: “Halo, Zvi?”

“Pri telefonu.”

“Ovdje Arie. Iz Jeruzalema.”

“Da, Arie, dobar dan, ovdje Zvi, kako ste?”

“Kod nas je sve u redu. Govorimo s vama iz ljekarne.”

“I mi isto. Što ima novo?”

“Nema ništa novo. A kako je kod vas, Zvi? Što ti kažeš?”

“Sve je u redu. Nema ništa posebno. Živi se.”

“Ako nema ništa novo, to je dobro. Ni kod nas nema novosti. Odlično smo. A što je s vama?”

“I mi isto.”

“Lijepo. A sad će Fania razgovarati s vama.”

I opet isto: “Kako ste? Što je novo?” A nakon toga: “Sad će vam i Amos reći par riječi.”

I to je bio cijeli razgovor. Kako ste? Dobro. No, onda ćemo uskoro opet razgovarati. Lijepo vas je čuti. I vas je lijepo čuti. Poslat ćemo pismo i ugovoriti vrijeme za sljedeći put. Razgovarat ćemo još. Da. Sigurno ćemo razgo-

varati. Uskoro. Doviđenja. I čuvajte se. Svako dobro. I vama također.

No to nije bila šala, o toj tankoj žici ovisio je život. Sada razumijem da oni uistinu nisu bili sigurni hoće li stvarno opet razgovarati ili ne, možda je ovo posljednji put, jer tko zna što će biti, nešto će se zbiti, izbit će pogrom, krvo-proliće, dići će se Arapi i sve nas poklati, doći će rat, velike neprilike, pa nisu li Hitlerovi tenkovi umalo stigli do našeg praga s obje strane, iz Sjeverne Afrike i isto tako s Kavkaza, tko će znati što nas još čeka. Taj prazni razgovor uopće nije bio prazan – bio je samo štur.

Ono što ti telefonski razgovori sada u meni bude jest kako im je bilo teško – svima njima, ne samo mojim roditeljima – izraziti osobne osjećaje. U izražavanju javnih osjećaja nisu imali nikakvih poteškoća – bili su osjećajni ljudi i znali su govoriti. Isto kao što su znali govoriti, bili su u stanju nadmudrivati se tri-četiri sata s neizmjernim žarom o Nietzscheu, Staljinu, Freudu, Žabotinskom, uložiti u to čitava sebe, dosegnuti suze i patos, zapjevati pjesme, o kolonijalizmu, antisemitizmu, pravdi, “pitanju prava na zemlju”, “ženskim pravima”, “odnosu umjetnosti prema životu”. No istog trena kad bi pokušali izraziti osobni osjećaj, uvijek bi izašlo nešto zgrčeno, šturo, možda čak ustrašeno, plod mnogih naraštaja potiskivanja i zabrana. Dvostrukih zabrana, s dva sustava kočnica, europsko-buržajske manire udvostručile su snagu zapreka male židovske varoši. Skoro sve je bilo “zabranjeno” ili “neprikladno” ili “nije lijepo”.

Osim toga onda je postojao i velik nedostatak riječi. Hebrejski još uvijek nije bio posve prirodan jezik, svaka-ko ne jezik intime, bilo je teško znati što ti zapravo izlazi iz usta dok govoriš hebrejski. Nikada nisu mogli biti sigurni da im nije izašlo nešto što izaziva podsmijeh, a od podsmijeha su strahovali danju i noću. Hvatao ih je smrt-

ni strah. Čak i ljudi poput mojih roditelja, koji su dobro znali hebrejski, nisu baš potpuno njime vladali. Govorili su hebrejski nekako nelagodno precizno, često se ponavljajući, iznova oblikujući ono što bi netom izrekli. Možda se tako osjeća kratkovidan vozač koji u mraku polako i oprezno traži put po zamršenim uličicama nepoznata grada, u vozilu koje ne poznaje.

Jednom je majčina prijateljica Laila Bar Samcha došla u goste na šabat. Razgovaralo se i gošća je sve vrijeme govorila “hvata me monstroznost”, jednom ili dvaput rekla je i “on se nalazi u monstrumskoj situaciji”, ja sam prasnuo u smijeh, a oni nisu razumjeli što je tu smiješno, ili su razumjeli, ali su se pretvarali da nisu. Isto tako bilo je kad su rekli da teta Klara uvijek sere čips, i kad je moj tata govorio o utrci kurca među silama ili je izražavao bijesno protivljenje odluci zemalja NATO-a da krenu kurtčiti Njemačku kako bi odvratila Staljina.

Tata bi, sa svoje strane, uvijek namrštio lice kada bih upotrijebio riječ “srediti”, posve nevinu riječ, i nikad mi nije bilo jasno zašto ga ona srdi, on mi, naravno, nije objašnjavao, a nije bilo moguće pitati ga. Nakon mnogo godina doznao sam da je prije no što sam se rodio, tridesetih godina, “srediti” značilo napraviti ženi dijete, i ne samo to, nego napraviti joj dijete, a ne oženiti je. Katkad su izrazom “sredio ju je”, izgleda, jednostavno željeli reći “spavao je s njom”: “Iste te noći u pakiraonici sredio ju je dvaput, a ujutro se, bezobraznik, pravio da je uopće ne poznaje.” I tako, ako bih rekao da je “Uri sredio svoju sestru”, tata bi iskrivio usta i malko namreškao korijen nosa. Jasno da nikad nije objasnio – pa kako bi to i bilo moguće?

U intimnim trenucima nisu međusobno govorili na hebrejskome. A možda u najintimnijim trenucima uopće i nisu govorili. Šutjeli su. Sve je ostajalo zasjenjeno strahom da će izgledati ili zvučati smiješno.

Izgleda da su na vrhu ljestvice prestiža u ono vrijeme stajali pioniri. No pioniri su bili daleko od Jeruzalema, u dolinama, u Galileji, u pustari na obali Mrtvog mora. Iz daljine smo se divili njihovu stasitu i zamišljenu liku koji se kočoperio između traktorâ i iskrčenih brazda, na oglasima Keren Kajemeta koje su zvali plakatima.

Jednu stepenicu ispod pionira nalazilo se organizirano naselje, čitači *Davara* u potkošuljama na ljetnim verandama, aktivisti sindikata Hagana i Kupat Holima, ljudi u kaki odjeći koji jedu salatu od jaja i kiselo mlijeko, prištaše suzdržavanja, odgovornosti, solidna načina života, samodoprinosa za izgradnju, domaćih proizvoda, radničkog staleža, stranačke stege i odgorčenih maslina iz Tnuvinih staklenki, “modri odozdol i modri naviše, ovdje gradimo domovinu! Ovdje luku!”

Preko puta tog organiziranog naselja, izvan ograde, stajali su otpadnici teroristi, kao i hasidi* iz četvrti Mea Shearim te komunisti “mrzitelji Ciona”, i još čitava gomila intelektualaca, karijerista, egocentričnih umjetnika kozmopolitsko-dekadentnog tipa, i skupa s njima bezobzirni ekscentrici i individualisti i iskvareni nihilisti, i jekiji** koji se nisu uspjeli izliječiti od svog jekizma, i svakakvi poengleženi snobovi, i bogati pofrancuženi sefardi*** čije

* Strogi vjerski pravac unutar ortodoksnog židovstva. (op. prev.)

** Židovi njemačkog podrijetla. (op. prev.)

*** Židovi podrijetlom iz Azije ili Sjeverne Afrike. (op. prev.)

su manire odavde izgledale previše konobarski, i Jemenci i Gruzijci i Sjevernoafrikanci i Kurdi i Solunci, svi su oni do jednoga naša braća, baš svi su ljudski potencijal koji obećava, no što se može, u njih još moramo uložiti mnogo strpljenja i truda.

Osim svih njih također je bilo prognanika i ilegalnih emigranata, preživjelih, ostataka izbjeglih, izbavljenih, prema kojima se u nas odnosilo samilosno i pomalo s gađenjem, prepušteni struji, onemoćali, jad i bijeda, tko im je kriv kad su uz silnu pamet ostali tamo sjediti i čekati Hitlera umjesto da su u pravi čas došli ovamo? I zašto su dopustili da ih povedu kao ovce na klanje umjesto da su se organizirali i uzvratili ratni udarac? I nek već jednom za svagda prestanu ovdje govoriti na nesuvislom jidišu, i nek nam samo ne pričaju što su im sve tamo učinili, jer to što su učinili baš im i nije na čast, njima, a ni nama. I općenito, mi smo ovdje licem okrenuti budućnosti, a ne prošlosti, i ako se prošlost već mora spominjati, zar je mi nemamo dovoljno, i previše, raspjevane biblijske, hasmonejske*, i nema nikakva smisla poružniti je ovakvom deprimirajućom prošlošću koja je čista nevolja do nevolje (i riječ nevolja kod nas su uvijek izgovarali na jidišu, i to tonom mučnine i sarkazma, tako da bi dijete moglo razumjeti da je ta riječ na jidišu zapravo neka vrsta nevolje koja pripada njima, a ne nama). Među izbjeglicama izbavljenicima bio je na primjer gospodin Licht, kojeg su djeca iz četvrti zvala Milijun Dječice. On je unajmio izbu u Ulici Malahi, u kojoj je noću spavao na madracu, a danju bi ga smotao i vodio mali obrt koji se zvao “kemijsko čišćenje, valjak za glačanje parom”. Kutovi njegovih usana uvijek su se vukli nadolje kao u prijeziru ili odvrat-

* Od *Hašmonaim* – slavno hebrejsko pleme koje je izvojevalo pobjedu nad grčkom dominacijom. (op. prev.)

nosti. Sjedio bi na vratima svoje čistionice čekajući mušterije, i ako bi ispred njega prošlo koje dijete iz naše četvrti, uvijek bi pljunuo u stranu i procijedio kroza stisnute usne: “Milijun dječice su oni ubili! Dječice kao što ste vi! Poklali ih!” I nije to izgovarao s tugom, već s mržnjom, odvratnošću, kao da nas proklinje.

Moji roditelji nisu imali određeno mjesto na toj ljestvici između pionirâ i nevoljnikâ. Jednom su se nogom nalazili u organiziranom naselju (bili su članovi Kupat Holima i davali priloge za podizanje naselja), a drugom nogom – u zraku. Mojem je ocu bila bliska ideologija osamljenika, no ipak su mu bile daleke i puška i bomba. Najviše što je činio bilo je da dobrovoljno pomaže ilegali svojim znanjem engleskoga i povremeno preuzme na sebe sastavljanje tekstova za zabranjene plakate u kojima se vatreno bičevao “perfidni Albion”. Inteligencija iz Rehavije* izdaleka je privlačila srca mojih roditelja, no pacifistički idealizam Saveza za mir, srceđapateljno bratstvo Židova i Arapa, potpuno odustajanje od sna o hebrejskoj državi da bi Arapi s nama uspostavili odnose i smilovali nam se da ovdje ostanemo živjeti kraj njihovih nogu, takvi su ideali mojim roditeljima izgledali iščupani iz konteksta, ulizički, mekušачko-lobistički, kao da pripadaju mentalitetu židovskoga geta.

Moja majka, koja je studirala na Praškom sveučilištu i diplomirala na Jeruzalemskom, držala je privatne satove učenicima koji su se pripremali za ispite iz povijesti i književnosti. Tata je diplomirao književnost na Sveučilištu u Vilniusu, a magistrirao na sveučilištu na Har ha Cofmu**,

* Elitna jeruzalemska četvrt. (op. prev.)

** Brdo u Jeruzalemu na kojem se nalazi Hebrejsko sveučilište. (op. prev.)

no nije imao šanse dobiti predavačko mjesto na Hebrejskom sveučilištu u vrijeme kada je broj stručnjaka za književnost u Jeruzalemu uvelike nadmašivao broj studenata. A usto su mnogi od tih predavača imali istinske akademske naslove, blistave diplome uglednih njemačkih sveučilišta, a ne površno poljsko-jeruzalemsko visoko obrazovanje moga oca. Tako je on pronašao posao u Nacionalnoj knjižnici smještenoj na Har ha Cofimu, a noću bi sjedio i sastavljao knjigu o noveli u hebrejskoj književnosti i općoj povijesti književnosti. Moj je otac bio obrazovan knjižničar, ljubazan, izravan, no isto tako ispunjen nelagodom, s kravatom, okruglim naočalama, malkice izlizanim sakoom, pred većima od sebe izvodio je mali naklon, skakao je otvoriti vrata damama, čvrsto se držao svojih malobrojnih prava, citirao bi uzbuđeno stihove na deset jezika, stalno se trudio biti vedar i zabavan, ponavljajući uvijek iznova iste šale (koje je sam nazivao anegdotama ili pošalicama). No većinom su mu te šale ispadale pomalo naučeno, ne živi humor, već izraz pozitivnih namjera u vezi sa zadanom nam obavezom da se šalimo baš onda kad su vremena luda.

Kada bi pred njega stao pionir u kaki odjeći, revolucionar, intelektualac koji se preobratio u udarnika, moj bi otac upao u stanje neprilike i neugode. U inozemstvu, u Vilniusu, Varšavi, bilo je potpuno jasno kako voditi razgovor s proleterom. Svatko je znao gdje mu je mjesto, pa je tako bio red da tom radniku de facto pokažeš kako si jako demokratičan i uopće ga ne gledaš svisoka. Ali ovdje? U Jeruzalemu? Ovdje je sve bilo dvosmisleno; ne revolucionarno, ne kao kod komunista u Rusiji, već dvosmisleno, s jedne strane tata je pripadao srednjem sloju, i iako je to bio niži srednji sloj, ipak je bio srednji sloj, bio je obrazovan čovjek, pisac članaka i knjiga, skroman zaposlenik Nacionalne knjižnice, a njegov sugovornik – radnik na gradilištu u radnom odijelu umrljanom znojem i teškim

cipelama. S druge strane, kažu da taj radnik ima diplomu iz kemije i također je pionir probuđene svijesti, sol zemlje, jedan od heroja hebrejske revolucije, radnik koji radi rukama, dok se tata osjećao – barem u dubini srca – kao otuđeni intelektualac bez vizije i s dvije lijeve ruke, pomalo dezertar, pomalo zabušant pred pravim pročeljem zgrade ove domovine.

Naši su susjedi većinom bili sitni činovnici, blagajnici u banci ili u kinu, učitelji i privatni učitelji, zubari. To nisu bili pobožni ljudi, odlazili su u sinagogu samo za Jom Kipur* i katkad za Simhat Tora**, no ipak su palili svijeće za šabat da bi sačuvali miris židovstva, a možda i za svaku sigurnost, neka bude, za bilo koju nadolazeću nevolju. Svi su bili manje-više obrazovani, i s time im nije bilo baš ugodno. Svatko od njih imao je vatrene stavove, o britanskome mandatu, cionističkoj budućnosti, statusu radnika, kulturnom životu u Izraelu, podijeljenim mišljenjima između Marxa i Dühringa, romanima Knuta Hamsuna, “arapskom pitanju” i “ženskom pitanju”. Postojali su raznovrsni kružoci i propovjednici, koji su na primjer zagovarali da se skine hereza sa Spinoze ili da se izraelskim Arapima objasni da oni uopće nisu Arapi, nego potomci starih Hebreja, ili da se već jednom za svagda ujednače Kantova i Hegelova teorija s Tolstojevom teorijom i praktičnim cionizmom, tako da se iz tog spoja ovdje u Izraelu konačno može roditi čist život, zdrav i začudan, ili da se češće pije kozje mlijeko, ili da se odavde protjeraju Englezi i umjesto toga sklopi savez s Amerikom i Staljinom istodobno, ili da se svakog jutra izvodi jednostavna tjelo-

* Dan pomirenja, najveći židovski vjerski blagdan. (op. prev.)

** Blagdan i slavlje židovskog naroda kojim Bogu zahvaljuje za Toru. (op. prev.)

vježba koja može odagnati depresiju i podići moral vježbača.

Ti susjedi, koji su se okupljali u našem dvorištu u subotnje popodne kako bi ispili svoj ruski čaj, gotovo su svi bili izbjeglice. Kad je trebalo promijeniti pregorjeli osigurač, ili gumicu na slavini, ili izbušiti malu rupu u zidu, svi bi se razbježali u potrazi za Baruhom, jedinim u cijelom susjedstvu koji je znao izvoditi ta čudesa i stoga su ga zvali “Baruh zlatnih ruku”. Svi ostali znali su analizirati, sa zanesenim retoričkim žarom, koliko je važno da se židovski narod konačno vrati zemljoradnji i zanatstvu. U nas ima, govorili su, i previše inteligencije, a nedostaje prostih i poštenih radnika. No u našem susjedstvu, osim Baruha zlatnih ruku, gotovo i nije bilo prostih radnika. Nije bilo ni intelektualaca visokoga kalibra. Svi su čitali mnogo novina, i svi su voljeli govoriti. Neki su možda i bili načitaniji o svemu, drugi su možda bili bistri, no većina ih je više-manje izgovarala ono što su pronašli u novinama i raznim pamfletima i manifestima i stranačkim brošurama. Kao dijete mogao sam tek nejasno nagađati o velikoj udaljenosti između njihova oduševljenja boljim svijetom i načina na koji bi gnječili rub šešira kad bi im ponudili čaj, ili stida koji bi im zarumenio obraze kad bi se moja mama sagnula (tek malko) da im zasлади čaj, a njen bi se skromni dekolte još mrvicu produbio. Neugoda njihovih prstiju koji bi se pokušali uvući u same sebe i prestati biti prsti.

Sve je to bilo u ozračju Čehova – kao i osjećaj nepripadanja. Postoje mjesta na svijetu gdje se događa pravi život, daleko odavde, u Europi prije Hitlera, svake večeri tamo se pale mnoga svjetla, gospoda i dame sastaju se da bi ispili kavu sa šlagom u parketom obloženim dvoranama, spokojno sjede u raskošnim kavanama ispod pozlaćenih lustera, odlaze držeći se pod ruku na operu ili balet, izbliza gledaju kako žive veliki umjetnici, strastvene lju-

bavi, slomljena srca, slikareva ljubavnica koja se naglo zaljubila u njegova najboljeg prijatelja skladatelja i u ponoć nepokrivene glave otišla stajati sama na kiši na starome mostu čiji je odraz drhtao u riječnoj vodi.

U našem se susjedstvu takve stvari nikada nisu događale. Takve su se stvari odigravale smo iza brda, na mjestima gdje ljudi žive bez polaganja računa. Na primjer u Americi, tamo gdje kopaju i nalaze zlato, pljačkaju poštanske vlakove, tjeraju krda stoke preko prostranih prerija, a onaj koji ubije najviše Indijanaca, na kraju dobije zgodnu djevojku. Takva je bila Amerika u kinu Edison, zgodna djevojka bila je nagrada koju dodjeljuju onome tko najbolje puca. Što se čini s takvom nagradom? O tome nisam imao pojma. Da su nam u tim filmovima prikazivali Ameriku u kojoj, potpuno suprotno, onaj koji upuca najviše djevojaka, na kraju zauzvrat dobije zgodna Indijanca kao nagradu – onda bih doista povjerovao da je tako i gotovo. Bilo kako bilo, tako je to u tom dalekom svijetu, u Americi, i na drugim čudesnim mjestima iz mog albuma za marke, u Parizu, Aleksandriji, Rotterdamu, Luganu, Biarritzu, Saint Moritzu, na mjestima gdje se uzvišeni ljudi zaljubljuju, otmjeno idu u dvoboje, gube, odustaju, tumačaju, u ponoć sjede na barskom stolcu uz šank i opijaju se po sumnjivim hotelskim barovima na bulevarima natopljenima kišom, i žive svoj život bez polaganja računa.

U romanima Tolstoja i Dostojevskog, oko kojih su se svi neprestano prepirali, junaci su također živjeli bez polaganja računa i umirali od ljubavi. Ili bi umirali zbog nekog uzvišenog ideala. Ili bi umrli od sušice i slomljena srca. A oni preplanuli pioniri, listovi gore galilejske, i oni su živjeli bez polaganja računa. U našem susjedstvu nitko nije umro od sušice, ljubavnog razočaranja ili zbog ideala. Svi su živjeli polažući račune; ne samo moji roditelji.

Svi. Kod nas je postojalo željezno pravilo da se ne kupuje ništa iz uvoza, ništa iz inozemstva, sve dok postoji mogućnost da se to nabavi iz domaće proizvodnje. No kad bismo išli u dućan gospodina Oстера na uglu ulica Ovadia i Amos, ipak je trebalo odabrati između sira iz kibuca, proizvedenog u Tnuvi, i arapskog sira. Je li arapski sir koji je proizveden u obližnjem selu inozemni ili domaći proizvod? To je vrlo zamršeno. A arapski je sir bio i mrvicu jeftiniji. No ako si kupio arapski sir, nisi li time pomalo iznevjerio cionizam – je li tamo u kibucu ili mošavu*, u Izraelskoj nizini ili na galilejskim obroncima sjedila pionirka teška od umora i suzna oka pakirala ovaj hebrejski sir baš za nas – pa kako bismo joj mogli okrenuti leđa i kupiti ovaj tuđinski sir? Ne bi li nam zadrhtala ruka? A s druge strane, budemo li bojkotirali proizvode susjeda nam Arapa, vlastitim ćemo rukama produbiti i uvijekvečiti mržnju između dva naroda, pa i krv koja će se, ne daj Bože, još prolići bit će nama na savjesti. Pa taj je skromni arapski seljak, prostodušan poljodjelac iskrena srca čija se duša još nije okaljala velegradskom nečisti, upravo je taj arapski seljak tamnoputi brat onog prostog mužika plemenite duše iz Tolstojevih priča! Pa zar da tako okrutno okrenemo leđa njegovu seoskom siru? Zar ćemo mi biti oni koji će ga uzjogunjeni kazniti? Zbog čega? Zbog toga što zločinačka Britanija i iskvareni efendije puntaju tog sirotog arapskog seljaka protiv nas i našeg roda? A, ne. Ovaj ćemo put svakako kupiti arapski sir, koji je, među nama, ipak malo ukusniji od Tnuvina sira, a čak je i jeftiniji. No ipak, s treće strane, tko će znati, možda kod njih i nije neka higijena? Tko zna kakve su te njihove mljeka-

* Židovsko naselje u kojem je dopušteno privatno vlasništvo. (op. prev.)

re? Što ako se utvrdi, i to prekasno, da njihov sir pomalo vrvi bakterijama?

Bakterije su bile jedna od naših najcrnijih noćnih mora. Kao antisemitizam; prostim okom nikad se nije mogao vidjeti antisemit kao ni bakterija, no dobro si znao da te okružuju sa svih strana, vide te, a sami su nevidljivi. Zapravo, nije potpuno točno da kod nas nitko nikad nije vidio bakteriju. Ja sam je vidio. Gledao bih dugo, zadubljen i usredotočena pogleda u komad starog sira, sve dok odjednom ne bih ugledao mnoštvo sićušnih kretnji. Kao sila teže u Jeruzalemu, koja je tada bila mnogo snažnija no danas, tako su i bakterije tada bile mnogo veće i jače. Ja sam ih vidio.

U dućanu gospodina Oстера zapodjenula bi se blaga prepirka među mušterijama, kupiti ili ne kupiti arapski sir? S jedne strane, prvo svoje gore list, stoga nam je obveza kupiti samo sir od Tnuve, no s druge strane, “Neka vam bude zakon ugostiti stranca”, pa stoga i priliči povremeno kupiti sir arapskih nam susjeda, “Jer stranci ste bili u zemlji egipatskoj.” I općenito, s kakvim bi se dubokim prijezirom oglasio Tolstoj o čovjeku koji kupuje ovakav, a ne onakav sir samo zbog razlike u vjeri, nacionalnosti ili rasi! A što je s univerzalnim vrijednostima? Humanizmom? Jedinštvom svih stvorenja pod kapom nebeskom? A opet, kakva uvreda cionizmu, kakvo mekušstvo, kakvo sitnodušje, kupiti arapski sir zato što stoji par pruta manje umjesto sira pionirâ, koji ne štede svoju krv i meso i u trudu noktiju svojih vade kruh iz zemlje?

Sramota! Sramota i stid! Ovako ili onako, sramota i stid!

Čitav je život bio prepun takvih sramota i stidova.

Postojala je na primjer ovakva dvojba: je li lijepo ili nije poslati cvijeće za rođendan? I ako jest, koje cvijeće? Gladiole su veoma skupe, no one su kulturno cvijeće, pleme-

nito cvijeće, cvijeće prepuno osjećaja, ne samo nekakav poludivlji azijski korov. Anemone i ciklame bilo je dopušteno brati koliko nas volja, no anemone i ciklame nisu se smatrale cvijećem koje je lijepo poslati prilikom rođendana ili izlaska knjige. Gladiole su imale neki profinjen miris pjevača tenora u operi, balova u dvorcima, kazališta, baleta, kulture, dubokih i istančanih osjećaja.

I tako kupujemo i šaljemo gladiole. Ne pitamo za cijenu. Pitanje je nije li sedam gladiola pomalo pretjerano? Je li pet ipak premalo? Možda šest? Ili ipak sedam? Ne pitamo za cijenu. Obavijamo gladiole džunglom asparagusa i šaljemo šest. A opet, nije li to potpuno anakroničan čin? Gladiole? Gdje se danas uopće šalju gladiole? Čemu to uopće? Stoje čitavo bogatstvo, a za četiri-pet dana idu ravno u kantu za smeće. Pa što ćemo onda ipak darovati? Možda bombonijeru? Ma baš, bombonijeru! Bombonijera je još patetičnija od gladiola. Zapravo, možda je najbolje donijeti jednostavno ubruse, ili mali set držača za čaše, uvijenih, od srebrne žice sa zgodnim drškom, da se može poslužiti vreli čaj, skroman poklon koji je istodobno lijep i iznimno praktičan i ne ide u smeće, nego se može upotrebljavati godinama, i svaki put kad će se njime koristiti možda nas se na trenutak i prisjete po nečemu dobrom.